

22. Kompország lakói 2022-ben Az USA, az EU, Oroszország és Kína megítélése a magyar közvéleményben

10.61501/TRIP.2022.22

Tóth István György

„Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország:
legképebbes álmaiban is csak mászkált két part
között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.”
(Ady Endre 1905)

1. Bevezetés¹

Magyarország diplomáciai és gazdasági mozgásterét mindig is erősen meghatározta a környezetét befolyásoló nagyhatalmi konstelláció. A politikai elit helye vagy helytelen politikai, diplomáciai döntéseiről a történetírás utólag mond ítéletet. A lakosság (a választók) véleménye minderről azonban csak azóta lényeges kérdés, amióta létezik demokratikus visszajelzés (választások). E tanulmányban azt vizsgálom, hogy milyen a magyar lakosság képe egyes, Magyarország számára releváns, nagy geopolitikai szereplőkkel kapcsolatban, és hogyan aránylanak egymáshoz a magyar lakosság véleményeszerkezetében az Amerikai Egyesült Államokkal, Oroszországgal, az Európai Unióval és Kínával kapcsolatos vélemények.

A tanulmányban a rendszerváltástól kezdődően mostanáig terveztem idősorokat e témához kapcsolódóan összeállítani, de kiderült, hogy ilyenek nem léteznek. Az 1990-es évek elején a korábbi hidegháborús bipoláris, orosz–amerikai szembenállásra felállt világrend az egyik pólus kiesésével éppen átment az Amerikai Egyesült Államok által dominált hegemoniába. Az USA akkor a stabil katonai nagyhatalom és a versenyen alapuló kapitalizmus megtestesülése volt. A győztes oldalé, aki „a történelem végének” hírvivője és megvalósítója. A bipoláris világrend felbomlásának vesztese, a Szovjetunió éppen megszűnőben volt, Oroszország nem tudott valódi nagyhatalomként viselkedni. Bár történészkörökben volt tartalmi jelentése az „orosz birodalom” terminusnak, akkor, a gorbacsovi–jelcini szétesés időszakában, igazából kevesen gondoltak úgy Moszkvára, hogy történelmi léptékben rövid távon várható lenne az orosz birodalom visszaépítésére irányuló törekvés megjelenése. Az ezt megelőző időszakban világrendszerekről beszéltünk, ehhez a két nagyhatalomhoz kötöttek

¹ A szerző köszöni *Vajda Dorina* alapos asszisztensi munkáját.

egymással versengő kapitalizmusról és szocializmusról, de a hozzájuk való viszonyulás nem annyira a nemzeti jellegről, adott országok pozitív vagy negatív megítéléséről szólt, hanem a gazdasági-társadalmi rendről, aminek a reprezentánsai voltak. Ilyen értelemben a hozzájuk csatolt értékek a magántulajdon, demokrácia, innováció, profit, egyenlőtlenség és ezzel szemben a gondoskodás, egyenlőség, biztonság, védelem, állami szabályozás világok között voltak megfogalmazva. Ebben a tekintetben természetesen rendre zajlottak a magyar lakosság preferenciáit feltérképező kutatások – a szabadság *versus* biztonság, a magántulajdon *versus* állami tulajdon, az önérdék és a közösségi érdek alternatíváiról stb. –, de ezek nem kötődtek kifejezetten a két nagyhatalomhoz.

A rendszerváltás idején Kínát a magyar közvéleményben még az olcsó tömegtermékekkel, a mindent másoló stratégiájával azonosították, és nem jött szóba globális hatalomként a nyilvános magyarországi diskurzusokban – s pláne nem tűnt akkor még reálisnak, hogy Kelet-Európa felé terjeszkedjen. Szó sem volt akkor még a (modernkori) Selyemútról, a Fudanról, a Belgrád–Budapest gyorsvasútról, és bár a keleti nyitás témaköre már az Antall-kormány idején is előkerült, „Kelet” alatt sztenderd módon inkább a távol-keleti „kistigrisek” gazdasági sikerei, a japán gazdasági csoda stb. merültek fel a közbeszédben és a szakirodalomban is.

Az Európai Unió gondolata, gyakorlata akkoriban még nagyon friss volt. Az 1993-ban aláírt Maastrichti szerződésen épphogy megszáradt a tinta, nem lehetett tudni, mennyire lesz komoly és mivé fejlődik az akkor még csak szárnyait bontogató, a Közös Piac és az Európai Gazdasági Közösség nyomdokai-ban alakuló Európai Unió.

Ugyanakkor Magyarországon az utóbbi időben – részben tudatos politikai döntések, részben pedig globális folyamatok eredményeképpen – a figyelem középpontjába kerültek különböző geopolitikai kérdések. A Fidesz–KDNP 2010-es kétharmados választási győzelme után láthatóan erőteljesebb lett a politikai elit ambíciója arra, hogy Magyarországot regionálisan fontos szereplővé tegye, aktív külpolitikát folytasson és nemzetközi tényezőként pozicionálja az országot. A 2015-ös migrációs válság evidensen világított rá Magyarországra (és az Európai Unió) globális kitettségére és sérülékenységére, de egyben lehetőséget is adott az ország nemzetközi pozicionálására. A magyar miniszterelnök által 2014-ben meghirdetett stratégia az „illiberális állam” építésére természetesen hozta be a fókuszba a világ más részein akár illiberálisnak, akár autokrata rendszereknek nevezett formációk iránti szimpátiákat, illetve ellenérzéseket. Mindez kétségtelenül alapkérdéseket vetett fel Magyarországra nyugati rendszerbe történő betagozódásával kapcsolatban, amit 2014-től már nyíltan felvállalva kérdőjelezett meg a magyar politikai elit egy része.

A kétezres években Oroszország ismét geopolitikai erőként pozicionálta magát, amelynek következményeként érezhetően felerősödött az európai

orosz gazdasági terjeszkedés és katonai-politikai aktivitás is. Ennek Vlagyimir Putyin 2007-es müncheni beszéde adta meg az európai közvélemény számára csak később összeálló keretét. A korábbi csecsenföldi és grúziai akciók után a Krim-félsziget 2014-es megszállásával már kézzelfogható európai valósággá váltak és kontúrosodtak az új orosz nagyhatalmi törekvések, amelyek aztán lecsapódhattak a kelet-európai és általában is az európai közvéleményekben.

Valós kérdéssé vált tehát annak vizsgálata, hogy mit gondol a magyar közvélemény az érdeklődésünk középpontjában álló geopolitikai négyesről, de mindenekelőtt, hogyan ítéli meg Oroszországot és az Egyesült Államokat, az Európai Unió mélyeségi integrációs törekvéseinek erősödése és a kínaiak európai bejelentkezése közepette. Azt, hogy a négy vizsgált nagyhatalmi erő közül a fókusz egy bizonyos ponton Oroszország és az USA megítélésének vizsgálatára helyezük, nemcsak az oroszok 2022. februárban indított ukrajnai terület-szerző háborúja adja, hanem az a tény is, hogy a sporadikusan elérhető adatok szerint Magyarországon – sok megfigyelő várakozásaival ellentétben – meglepően alacsony volt már korábban is az „orosz veszéllyel” kapcsolatos alar-mírozottsági szint (Krekó 2018). A Pew Research Center *Global Attitudes* vizsgálatának 2016-os adatai szerint Magyarország lakossága – akkor – a görögök mellett az egyik legalacsonyabb mértékű veszélyérzetet mutatta az oroszokkal kapcsolatosan, szemben a lengyelek már akkor is sokkal óvatosabb attitűdjével.² Miután a magyar rendszerváltás nagyon felemás módon szakított azzal a periódussal, amikor Magyarországon még „ideiglenesen” itt állomásozott a szovjet déli hadseregcsoport, az Oroszország Ukrajna ellen indított háborújának kitörésekor, a magyar kormány és a lakosság egy számottevő része is egyfajta pragmatikus, az ország és a háztartások anyagi érdekeiből levezetett álláspontot alakított ki (vagyis a materiális érdekek és a szabadságértékek képviselője közül inkább az előbbit választotta). Az Ukrajna elleni agresszió után különösen evidenssé vált, hogy az orosz birodalmi törekvésekkel kapcsolatos ellensúlyt Kelet-Európa számára az Egyesült Államok által dominált NATO jelentheti: ebben a tekintetben részlegesen újraépült a hidegháború idején megszokott orosz–amerikai szembenállás, azzal a megszorítással, hogy ma már mindenkinek figyelnie kell a valódi keleti nagyhatalomra, Kínára is.

Az elemzésben felhasznált magyarországi adatok részben a TÁRKI által az elmúlt tíz évben rendszeresen lefolytatott omnibusz vizsgálatokból származnak. Ott, ahol lehetséges megpróbálom nemzetközi összehasonlításokat is bemutatni, természetesen elsősorban azokból az országokból, amelyek hozzánk hasonlóan

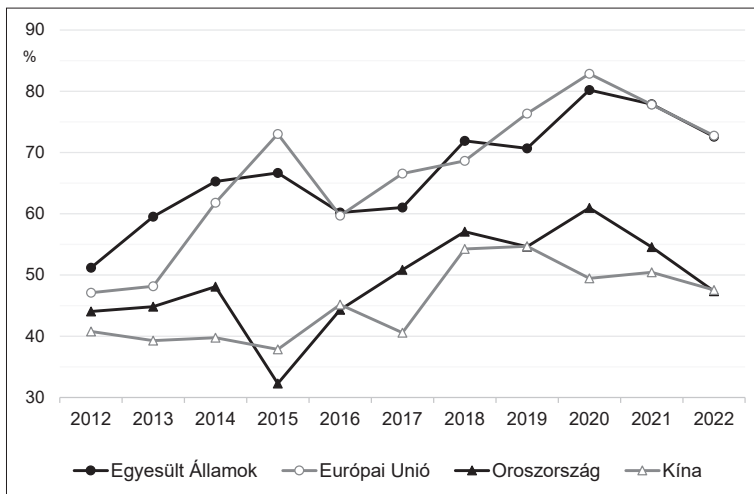
² 2016-ban a lengyelek 71%-a érzékelt jelentős fenyegetésnek saját országa számára az orosz kapcsolatok alakulását, szemben a görögök 26%-os és a magyarok 23%-os arányával, miközben az amerikai kapcsolatok alakulását a lengyeleknek és a magyaroknak is mindössze 23–25%-a értékelte veszélyesnek saját országuk számára (a görögök esetében ez az arány 43% volt). (Stokes *et al.* 2016)

a szovjet érdekszférába sorolódtak a II. világháború utáni jaltai egyezmény aláírását követően. Ehhez az amerikai Pew Research Center *Global Attitudes* és az *Eurobarometer* adatait fogom felhasználni.

2. A nagyhatalmakkal kapcsolatos attitűdök időbeli trendjei 2012 és 2022 januárja között

Mind a négy geopolitikai entitásra összehasonlító adatunk csak 2012-től kezdődően van (*I. ábra*). A transzatlanti páros (az EU és az USA) támogatottsága³ ebben az időszakban mindig is magasabb volt, mint az eurázsiai párosé (Oroszországé és Kínáé). Miközben 2012-ben a magyar népesség 40–50%-a nyilatkozott pozitívan mind a négy nagyhatalomról, addig egy évtizeddel később, 2022 januárjában az oroszok és a kínaiak támogatottsága egyaránt valamivel 50% alatti volt, az USA és az EU elfogadottsága viszont egyaránt 70% fölé emelkedett.

1. ábra. Adott nagyhatalomról pozitív véleménnyel levők aránya a felnőtt magyar népességben, 2012–2022 (%)



Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok 2012–2021. január, 2022. február, hullámonként mintegy 1000 fős minták.

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Kérem, mondja meg, hogy a következő szervezetekről, illetve országokról Önnek kedvező vagy kedvezőtlen a véleménye? (1: kedvező, 2: kedvezőtlen, 9: nem tudja)”.

³ Négyfokú skálán az 'inkább pozitív' vagy 'teljesen pozitív' választ adók aránya.

Mindkét páros „népszerűségének” van egy időben emelkedő trendje egészen 2020–2021-ig. Az orosz görbe 2015-ben vélhetően a krími invázió miatt törhetett meg. 2020-tól összességében mind a négy geopolitikai szereplő népszerűsége valamelyest csökkent: Oroszország és az EU esetében jobban az USA és Kína esetében kevésbé.

A kevés nemzetközi összehasonlításra alkalmas adat közül a Pew Research Center felvételeinek alapján néhány kelet-közép-európai ország felmérési eredményét mutatjuk be (*1. táblázat*).

2019-ben az Egyesült Államok és az Európai Unió támogatottsága nagyjából egy szinten állt a vizsgált országokban. Az USA támogatottsága Litvániában, Lengyelországban és Magyarországon magasabb (80% vagy afölötti) volt, mint Csehországban, Szlovákiában és Bulgáriában (60% körüli érték). Az EU támogatottsága mindegyik vizsgált országban ennél magasabb szinten volt. Az időbeli trendek (ahol ehhez elég adat van) általában visszaigazolják a 2019-es eredményeket: az USA-ra és az EU-ra vonatkozóan a magyar és a lengyel támogatottsági ráta egyértelmű emelkedést mutatott. Mindez abban a periódusban történt, amikor egyébként ez a két ország elkezdett az Unió „fenegyerekeként” viselkedni, és az EU brüsszeli apparátusával is konfliktusokba keveredni.

Oroszország „népszerűsége” 2019-ben Lengyelországban, Litvániában és Csehországban a népesség mintegy egyharmadára tehető, Szlovákiában mintegy kétharmados volt, Bulgáriában viszont tíz válaszadóból nyolc mondta, hogy pozitívan ítéli meg az oroszokat. Az Oroszországgal kapcsolatos szimpátia mélypontja a háborút megelőző időszakban Lengyelországban volt 2014–2015-ben, a Krím annexiójának idején (13–15%). Kína népszerűsége Bulgária (73%) mellett Litvániában és Lengyelországban volt relatíve magas, de Magyarországon is 50% körül alakult.

A magyar lakosság oroszokkal kapcsolatos attitűdjei a Krím annexióját követően is megmaradt egyfajta semleges, nem különösebben izgatott szinten. Bár a magyarok nem voltak barátiak az oroszokkal szemben, igazából elutasítóak sem (lásd pl. Stokes *et al.* 2021).⁴

⁴ A Globsec elemzése (Milo *ed.* 2021) Magyarországot 2021-ben (a csehekkel és a montenegróiakkal együtt) a „medve-etetők” közé sorolta (szemben egyfelől a „medve-ölletgető” szerbekkel, bolgárokkal, szlovákokkal és montenegróiakkal és másfelől pedig a „medve-szeptikus” lengyelekkel és románokkal).

1. táblázat. *A négy nagyhatalomról pozitív véleménnyel levők aránya néhány kelet-közép-európai országban, 2011–2019 (%)*

Egyesült Államok									
Országok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Litvánia	79								80
Lengyelország	79	73	74	79	81	82	83	80	86
Csehország		59	64						56
Szlovákia									57
Magyarország						67	70	67	79
Bulgária									63
Európai Unió									
Országok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Litvánia	83								87
Lengyelország	80	73	71	77	76	76	80	77	86
Csehország		35	40						55
Szlovákia									73
Magyarország						63	71	60	73
Bulgária									79
Oroszország									
Országok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Litvánia	56								31
Lengyelország	40	36	40	13	15		23	24	36
Csehország		40	45						36
Szlovákia									64
Magyarország							45	41	43
Bulgária									80
Kína									
Országok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Litvánia	60								58
Lengyelország	62	55	50	38	48	48	59	49	58
Csehország		37	38						32
Szlovákia									46
Magyarország						50	46	48	52
Bulgária									73

Forrás: Pew Research Center, *Global Attitudes, Spring 2011–2019* megfelelő évi felmérések adatai
Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Kérem, mondja meg, nagyon kedvező, inkább kedvező, inkább kedvezőtlen vagy nagyon kedvezőtlen véleménye van Önnek Oroszországról (Kínáról stb.).”

3. A történet elemei

3.1. Oroszországgal és az USA-val kapcsolatos értékelések a hidegháborút követően

Kérdés, hogy a magyar lakosság relatív (a baltiakhoz, a lengyelekhez és a csehekhez képest vett) „orosz-barátsága” (ami persze 2019-ben még mindig kisebb, mint a bolgároké és a szlovákoké) vajon egy friss jelenség-e, vagy van egyfajta historikus meghatározottsága. Teljesen összehasonlítható adatok ugyan nincsenek, de azért az oroszok és az amerikaiak megítélésével kapcsolatos idősorok előállíthatók a Medián által készített 1992 és 2007 közötti idősorokból (Medián 2007b). Az Egyesült Államok rokonszenv-mutatója 1992-ben 70% fölötti értéken állt, ami nem nagyon meglepő két évvel a politikai rendszerváltást követően, viszont kissé csökkenő trendet mutat a következő másfél évtizedben (2. táblázat). Figyelemre méltó viszont, hogy az oroszokkal kapcsolatos index 1992-ben is – tehát alig egy évvel az után, hogy 1991. június 19-én az utolsó szovjet katona is elhagyta Magyarországot – viszonylag számottevő (1-től 100-ig futó skálán átlagban 36 pont) volt. Az oroszokhoz fűződő szimpátia megmaradt, sőt még valamelyest emelkedett is az 1992 és 2007 közötti időszakban. Összességében tehát valamelyest szűkült az olló az USA és Oroszország megítélése között a rendszerváltást követő és a gazdasági világválságot megelőző évek közötti időszakban, az Egyesült Államok népszerűségének fölénye azonban végig egyértelmű maradt.

2. táblázat. *Oroszország és az USA iránti rokonszenv változása 1992–2007 között Magyarországon (skálaátlag)*

	1992	1997	2001	2003	2006	2007
Egyesült Államok	73	72	68	58	59	60
Oroszország	36	40	34	37	41	41

Forrás: Medián (2007b)

Megjegyzés: A 18 év feletti népesség válaszainak átlaga 100-fokú skálán (0= 'nagyon rossz', 100= 'nagyon jó').

Annak magyarázatára, hogy Oroszország a magyar népesség számottevő része számára a rendszerváltás után is rokonszenvesnek mutatkozott, alapos visszatekintő elemzések híján inkább csak hipotéziseink vannak.

- Először: Magyarország II. világháború utáni orosz megszállásának szép számmal akadtak haszonélvezői is. A hatalmi rend fenntartásából élő erőszakszervezetek és a közrend fenntartásában erőteljes szerepet játszó politikai szervezetek (mindenekelőtt „a Párt”) képviselői áttételesen legalábbis kötődtek a szemérmesen „Kádár-rendszernek” nevezett, orosz megszállási hatalomstruktúrához – még ha mindez a nyilvános

diskurzusban közvetlenül a rendszerváltást követően nem is jelenhetett meg. A Kádár-rendszer megítélését kutató vizsgálatok számottevő nosztalgjáról számoltak be a lakosság más rétegei esetében is. Azt nem tudjuk, hogy a kádári berendezkedés és az orosz megszállás – amúgy nyilvánvaló – összekötődése mennyire jelent meg a percepciókban, de ki sem zárhatjuk, hogy a rendszer által megvalósított területi és társadalmi mobilitás, a szocialista táboron belüli relatív jólét és egyre enyhülő politikai légkör nemcsak Kádár pozitívnak ítélt szerepéhez, hanem az oroszok által dominált Szovjetunióból érkező hatásokhoz is köthetett.

- Másodsorban, a rendszerváltás után a KGST és a keleti piacok szétesése (Köves 2003), és azt ezt kísérő transzformációs visszaesés (Kornai 1993) sokak számára hozott munkanélküliséget, egzisztenciális bizonytalanságot, frusztrációt. Mindezt a rendszerváltás utáni első szabadon választott konzervatív kormányt leváltani szándékozó szocialista kampány ki is hangsúlyozta: a nem eléggé megfontolt keleti politikával, a „szakszerűtlen” és ideológiavezérelt tárgyalási módokkal láttatták összefüggésben lenni a transzformációs válságot, néha nem is indirekten hangolva a lakosságot „a régi szép idők” visszaidézésére.
- Harmadrészt, a rendszerváltás előtti történelemtanítás – finoman szólva – nem hangsúlyozta, hogy a magyar szabadságtörekvések elfojtásában (például 1849-ben és 1956-ban, de alapvetően az 1945–1990 közötti periódusban is) az orosz birodalmi törekvések mindig döntő szerepet játszottak.
- Végezetül jelentősége lehetett ebben annak is, hogy az utolsó orosz katona távozásával csak az egyenruhások mentek el Magyarországról, de 1990 után minden bizonnyal itt maradtak az orosz titkosszolgálatok, amelyek a rendszerváltás után is intenzíven dolgoztak (a mindenkori orosz diplomáciával együtt) a saját országimázsuk fenntartásán.

Az amerikaiak támogatottságának kezdeti, viszonylag magas szintje az 1990-es évek elején összefügghetett a politikai rendszerváltással, a megnövekedett szabadságélménnyel, és az ennek eljövételében játszott amerikai szerepvállalással, valamint azzal is, hogy akkoriban emlékezetesen aktív szerepet játszott Magyarországon az amerikai diplomácia. Később hozzájárulhatott a magas támogatottsághoz a Magyarország NATO-csatlakozásáról kezdeményezett, 1997. november 16-án megrendezett ügyszavazás kampánya is, amelyet az összes akkori parlamenti párt látványosan, komoly média háttérrel támogatott, ellenkampányt pedig csak két kisebb, parlamenten kívüli erő – az MSZP létrejötte után az MSZMP-ből megmaradt Munkáspárt és a Magyar Demokrata Fórumból Csurka István vezetésével kivált szélsőjobboldali formáció, a MIÉP – folytatott. Bár a népszavazás eredményessége részben annak volt köszönhető, hogy a parlament az év nyarán (sokak szerint elővigyázatosságból)

leszállította az érvényességhez szükséges részvételi küszöböt, a NATO-tagság melletti igenek 85%-os aránya látványos elköteleződést jelentett. Ugyanakkor az Egyesült Államok iránti szimpátia, a sokak által elhibázottnak tartott Irak elleni katonai beavatkozást követően, számottevően megrendült és 1997 és 2003 között 72%-ról 58%-ra esett az USA-t pozitívan megítélők aránya (Medián 2003, 2007a, 2007b). Ugyanakkor ez a visszaesés relatív volt: a következő két évtizedben folyamatos emelkedés mellett a négy nagyhatalom közül rendre a legnépszerűbb vagy a második legnépszerűbb volt (vö. *I. ábra*).

3.2. Az EU-tagság támogatottságának alakulása

Magyarországon a tagjelölti periódusban és utána

Az EU támogatottsága 1991 és 2003 között az aktívan véleményt formálók között végig magas, 80%-ot meghaladó volt (Karácsony 2004; Fölsz–Tóka 2006). A csatlakozásról szóló ügyszavazást 2003. április 12-én tartották meg. Akkor a nem túl magas (az 1972 óta megtartott EU-referendumok között legalacsonyabbnak számító 46%-os) részvétel mellett 84% támogatta a belépést. (Karácsony 2004) Bár a vizsgálatok a referendum előtti kampány során a Fidesz-szavazók alacsonyabb, míg az MSZP-szavazók magasabb EU-elkötelezettségét mutatták (Fölsz–Tóka 2006), a többváltozós elemzések szerint mindez zömmel az összetételi hatásnak és az országgyűlési választások után megváltozott belpolitikai klímának volt köszönhető (Karácsony 2004).

Magyarország 2004. május 1-jei EU-csatlakozását hosszú előkészítő folyamat előzte meg, amelynek nagy részét még az első Orbán-kormány bonyolította le, majd a 2002-es választási győzelme után ismét hatalomra jutó MSZP–SZDSZ koalíció zárta le. Az Unióba való belépés a szocialista-liberális kormányok és szavazótáboraik számára sok tekintetben fontosabb volt, mint azok számára, akik a csatlakozásról döntő 2003-as referendumon az ő politikai ellenfeleik voltak (Fölsz–Tóka 2006). Az MSZMP-ből kivált és utódpárti jellegét ellentmondásosan kezelő MSZP Kádár-rendszerben (és adott esetben a Varsói Szerződés és a KGST szervezetében is) pozíciót betöltő elitje számára azonban kényes kommunikációs feladat volt megtalálni azt a narratívát, amibe egyszerre fért bele a szovjet megszállás alatti hatalmi szerkezetben betöltött szerep és az országot a nyugati integrációba átvezető kormányosi poszt. Mindig is nyugatos koalíciós partnerük (az SZDSZ) számára viszont többek között az árnyékolta be az ünnepet, hogy az MSZP által állított miniszterelnököknek, akkor már két éve ismert volt korábbi titkosszolgálati múltja, aminek során akár a Szovjetunió számára is jelenthetett a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején. A NATO-csatlakozási kampány után az EU-csatlakozás kampánya sem tudta tehát az események valós történelmi jelentőségét megélhető napi tapasztalattá formálni a lakosság széles tömegei számára. Nem is csodálkozhatunk azon,

hogy ebből kifolyólag a kampányok nem a Kelet és Nyugat közti hovatarozás témájára, egy döntő történelmi esemény katarziséra voltak hangolva.⁵

A csatlakozás után a magyar belpolitikai dinamika lényeges elemévé vált az a harc, hogy mely politikai erők diszponálnak majd a 2007–2013-as uniós támogatási ciklus során az országba érkező források felett. A forrásbőség ígérete kiélezte egyfelől az abszorpcióra képes politikai apparátusok, másfelől a beszállítói posztokért versenyző nagy építőipari konzorciumok közötti versengést, ami aztán lenyomatot hagyott a magyar politikai életben is. Az EU-hoz való csatlakozás után rövid ideig még hatalmon maradó miniszterelnök⁶ a saját koalíciós partnerét vádolta korrupciós gyakorlatokkal (mint később kiderült, alapvetően egy osztrák építőipari cég politikai befolyásszerzése kapcsán), miközben az ellenzék is a várhatóan nagy építőipari beruházásokat elvégezni képes vállalatok formájában építette saját holdudvarát. Közben az eurózónához való csatlakozás dátuma mind későbbre tolódott, előbb döntően a politikai döntési szabadság megőrzésének szándékával.⁷ A 2008–2009-as gazdasági válság eleve reménytelené tette az euró bevezetéséhez megszabott makrogazdasági kritériumok teljesítését, majd a kormányzást 2010-től átvevő Fidesz már nyíltan felvállalta az euró bevezetésének elutasítását.

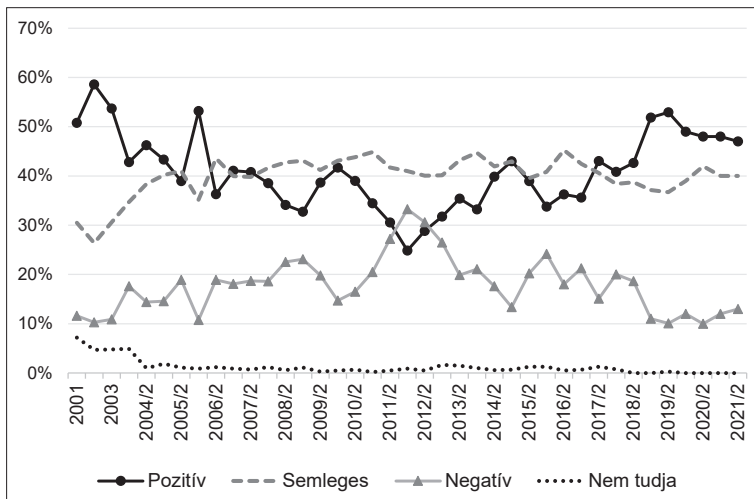
A belépést követő nyolc évben romlott az Európai Unióról vallott általános kép a magyar közvéleményben (2. ábra). Az első két évben nagyjából minden második megkérdezettnek volt nagyon pozitív vagy inkább pozitív véleménye, 2012 telére (tehát amikor még tartott a 2007-2008-ban kezdődött világgazdasági recesszió magyarországi hatása, illetve amikor már megfogalmazódtak a magyar kormány „Brüsszellel” kapcsolatos konfliktusai) a pozitív véleménnyel rendelkező aránya 30% alá esett. A trend ekkor megfordult, és 2019–2020-ban ismét minden második magyar nyilatkozott pozitívan az Európai Unióról. Minden szabadságharcos retorika és a szaporodó konfliktusok ellenére a magyar lakosság körében soha nem volt akkora a magyar uniós tagság támogatottsága, mint amekkorára 2020-ban emelkedett (HVG 2020). Nagyjából ugyanekkor volt a legmagasabb (70%) az euró esetleges bevezetésének támogatása is Magyarországon az eurózónához nem tartozó tagországok körében (Kolosi–Hudácskó 2020).

⁵ Elég ebből a szempontból utalni az EU-csatlakozást megelőző kampány fő üzeneteire, amely például azt mutatta be fő vívmányként, hogy 2004 májusa után szabadon nyithatunk majd kávézót Bécsben.

⁶ A kormányzó szocialisták számára szerény eredménnyel járó, 2004. június 13-án tartott európai parlamenti választásokat követően Medgyessy Pétert saját pártja és annak koalíciós partnere készítette lemondásra.

⁷ Medgyessy Péter 2003-ban 2008-as „céldátumot” tűzött ki, amelyet az őt követő miniszterelnök már 2010-re módosította, annak kihangsúlyozásával, hogy „nincs okunk menekülni a nemzeti valutától” Origo (2015).

2. ábra. Az Európai Unióval kapcsolatos vélemények Magyarországon, 2001–2021 (%)



Forrás: Göncz–Lengyel (2021), Göncz Borbála számítása Eurobarometer adatok alapján.

Megjegyzés: A kérdés szövege eredetileg így hangzott: „Általában véve Önnek milyen képe van az Európai Unióról?” A válaszok ötfokú skálán, a nagyon pozitívtól a nagyon negatívig voltak választhatók. Az ábrában a két szélső kategória van összevonva „pozitív” és „negatív” válaszokká, a középső, semleges kategória megtartása mellett.

3.3. Az orosz visszatérése

A magyar politika kelet–nyugati orientációjának megváltozását visszamenőleg másképpen látják az azóta erősen polarizálódott magyar belpolitika szereplői. A 2006-os magyar választásokat követő „őszödi beszéd” miatt kialakult belpolitikai válság, majd a 2008–2009-es nemzetközi pénzügyi válság körülményei között az egymást követő baloldali kormányzatok is elköteleződtek az orosz gáz- és atomüzletek iránt, és bár érzékelték a térségben erősen megnövekedett orosz terjeszkedési lépéseket, ekkor még – legalábbis a nyilvánosság szintjén – kevéssé látszottak érzéklni a biztonságpolitikai veszélyeket.

Orosz nézőpontból – különös tekintettel a nagy összegű és kormányzaton átívelő időtartamú szerződésekre, és a mögöttük meghúzódó geopolitikai szándékokra – nyilván az volt a fontos, hogy a mindenkori magyar kormányzatok között a számukra fontos projekteket illetően meglegyen a folytonosság. Ez meg is volt, hiszen az orosz kapcsolatok a kormányon levő erőknek mindig fontosabbak voltak, mint amikor ugyanezek az erők ellenzékben voltak.

A Gyurcsány-kormány oroszbarát politikája idején az ellenzéki vezető Orbán Viktor hangoztatott rendkívül erős kritikákat. A 2010-es választások után a politikusok szintjén 180 fokot fordult a helyzet: ma Gyurcsány és az ellenzék vádolja kártékony oroszbarátsággal az Orbán-kormányokat.

Hogy ennek strukturális okai voltak-e vagy éppenséggel az orosz gazdasági és nem gazdasági diplomácia sikerének köszönhetően alakultak-e így a dolgok, más szakmák kutatási témája. Számunkra az a kérdés, hogy miként követte le mindezt az adott politikusok és pártjaik szavazótábor. Erre vonatkozóan nagyon hasznos forrást jelentenek az ELTE Ruzsisztikai Központ megrendelésére 2006-ban és 2012-ben TÁRKI által készített vizsgálatok adatai, illetve ezek újra-elemzése.

3. táblázat. *Oroszországgal és az Egyesült Államokkal kapcsolatos attitűdök változása Magyarországon, 2006 és 2012 között*

Mennyire szimpatikusak Önnek? (átlag, ötfokú skálán)	Egyesült Államok		Oroszország	
	2006	2012	2006	2012
MSZP-szavazók	3,33	3,15	2,98	2,74
Fidesz-szavazók	3,15	3,28	2,77	2,57
<i>Népesség átlag</i>	<i>3,20</i>	<i>3,22</i>	<i>2,82</i>	<i>2,65</i>

Kell-e fejleszteni az oroszokkal a kapcsolatokat ...?	Gazdasági téren		Politikai téren		Kulturális, tudományos téren	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
MSZP-szavazók	0,71	0,67	0,44	0,41	0,68	0,63
Fidesz-szavazók	0,62	0,71	0,30	0,42	0,66	0,59
<i>Népesség átlag</i>	<i>0,67</i>	<i>0,67</i>	<i>0,36</i>	<i>0,41</i>	<i>0,68</i>	<i>0,60</i>

Forrás: Saját számítások az ELTE Ruzsisztikai Központ *A magyar lakosság orosz kultúráról alkotott képe, véleménye 2006 szeptember, 2012 szeptember kutatásai* című vizsgálatai alapján. Adatfelvétel: TÁRKI Omnibusz 2006. szeptember és 2012. szeptember, alkalmanként 1000 fős minta. *Megjegyzés:* A cellák magasabb értéke nagyobb fokú szimpátiát (vagy közelebbi kapcsolatok építésének szándékát) jelenti.

A két időpont között az amerikaiak szimpátia-indexe az MSZP-szavazók körében csökkent, a Fidesz-szavazók között viszont nőtt, az oroszoké viszont mindkét szavazótáborban csökkent (3. táblázat). Ami ebben a periódusban még változást hozott a két párt szavazótáborában, az az oroszokkal való kapcsolatfejlesztés igénye volt: a Fidesz-szavazók gazdaságilag és politikailag is nagyobb mértékben voltak a kapcsolatok fejlesztése mellett a Fidesz kormányzása idején, mint voltak akkor, amikor még az MSZP–SZDSZ koalíció volt hatalmon. A szocialisták szavazói körében éppen fordított irányú változásnak lehettünk tanúi.

3.4. Kína megérkezik Kelet-Európába

A tény, hogy a magyar miniszterelnök 2017 májusában Pekingben, a Tienanmen téren megkoszorúzta a Népi Hősök emlékművét, a magyar közvélemény számára látványos, nem kis mértékben meglepő gesztust jelentett, de ekkorra a magyar–kínai kapcsolatok már egy jelentős elmélyülési szakaszon voltak túl. A két ország kapcsolatait előmozdítani szándékozó tényezők aggódva figyeltek, hogy a 2010-es kormányváltás vajon hogyan érinti a korábbi kormányzat kapcsolatfejlesztési törekvéseit.⁸ Az azonban, hogy Hszi Csin-ping 2009-ben – akkor még alelnökként – hazánkba látogatott, majd Ven Csia-pao miniszterelnök 2011 júniusában több napot Magyarországon töltött, jelezte a folytonosságot a különböző magyar kormányzatok Kína-politikáját illetően (Matura 2012). Orbán Viktor említett 2017-es, a Tienanmen téri koszorúzást is magában foglaló kínai útja már a negyedik látogatása volt miniszterelnökként. Kína geopolitikai terjeszkedésének magyarországi térnyerését 2014-ben a Belgrád–Budapest Gyorsvasútszerződés aláírása, illetve 2020-ban a Fudan Egyetem – a 2017-től a Corvinus Egyetemmel közösen indult kísérleti képzését követően –, a hatalmas kínai hitelből építendő budapesti kampusz terveinek bejelentése fémjelzte a közvélemény számára. A Kína egyre inkább diktatórikus berendezkedésével kapcsolatos elmarasztaló vélemények az értelmiségi (Kornai 2014, 2019) és a magyar politikai közéletben régebben is jelen voltak (többek között éppen a Fidesz aktivistái voltak korábban, már a rendszerváltás táján is ennek az élharcosai). A Kína-ellenes hangok relatíve nagyobb jelentőséget azonban csak a Fudan-terjeszkedés kapcsán nyertek –, amikor Budapest főpolgármestere és a IX. kerület polgármestere vezérletével tiltakozások és egyenesen népszavazási kezdeményezések is voltak az ügyben.

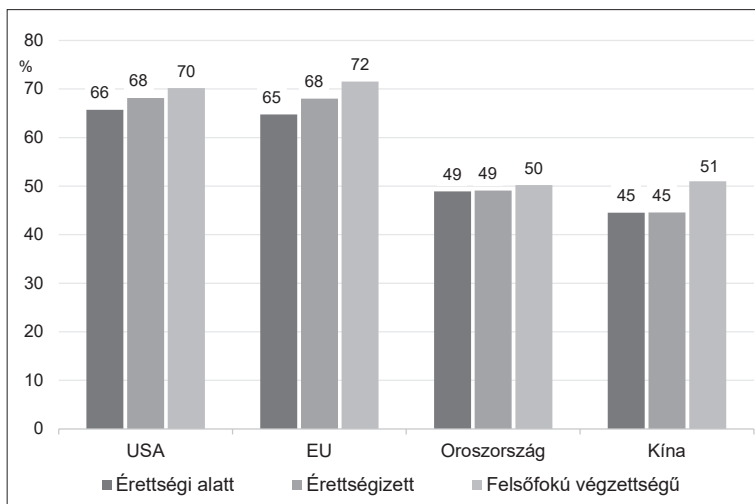
Egy 2020 őszén lezajlott (18–70 évesekre reprezentatív, online) survey szerint a kelet-közép-európai országok közül Csehország után Magyarországon volt a leginkább negatív Kína megítélése (Turcsányi *et al.* 2020). A megkérdezettek Kínának inkább csak a kereskedelmi szerepét értékelték enyhén pozitívan, számos vizsgált tényező tekintetében (katonai szerep, globális környezeti aktivitás, demokrácia) inkább erősen negatívan ítélték meg, míg néhány területtel kapcsolatosan (beruházások, az „Egy övezet, egy út” kezdeményezés) inkább semleges véleményt fogalmaztak meg. Azt azonban, hogy milyen az emberi jogi helyzet az általunk is vizsgált négy geopolitikai entitás esetében, az idézett survey szerint is Kínát nagyon negatívan ítélték meg a magyarok. (Turcsányi *et al.* 2020, 16. ábra)

⁸ A Medgyessy Péter által fémjelzett kínai nyitást követően Gyurcsány Ferenc 2005-ben, 2007-ben, 2008-ban, Bajnai Gordon 2008-ban járt különböző (gazdaság)diplomáciai eseményeken Kínában. Orbán Viktor viszont még 2007-ben, a Fidesz 19. születésnapján is azt mondta, hogy „lehet, hogy az olaj keletről jön, de a szabadság nyugatról.” Lásd 24.hu (2007).

3.5. A négy geopolitikai tényezővel kapcsolatos vélemények meghatározódásának dimenziói

Miközben a négy nagyhatalom elfogadottsága eltérő Magyarországon, a különböző társadalmi csoportok véleményei azonban csak nagyon kis mértékben térnek el egymástól. Erre a jelenségre egy, az oroszok megítélésével foglalkozó magyar–bolgár összehasonlításban már Berglund és Karasimeonov (2019) is rámutattak. Ugyanezt emelte ki Krekó (2018) is a magyar adatok elemzéséből. A leginkább markánsak az iskolázottságbeli különbségek. A tíz év egyesített adatai alapján a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők nagyobb mértékben vannak pozitív véleménnyel az USA-ról és az EU-ról, mint az alacsonyabb végzettségűek, de a transzatlanti páros támogatottsága minden iskolázottsági csoportban magasabb, mint Kínáé és Oroszorszáé (3. ábra).

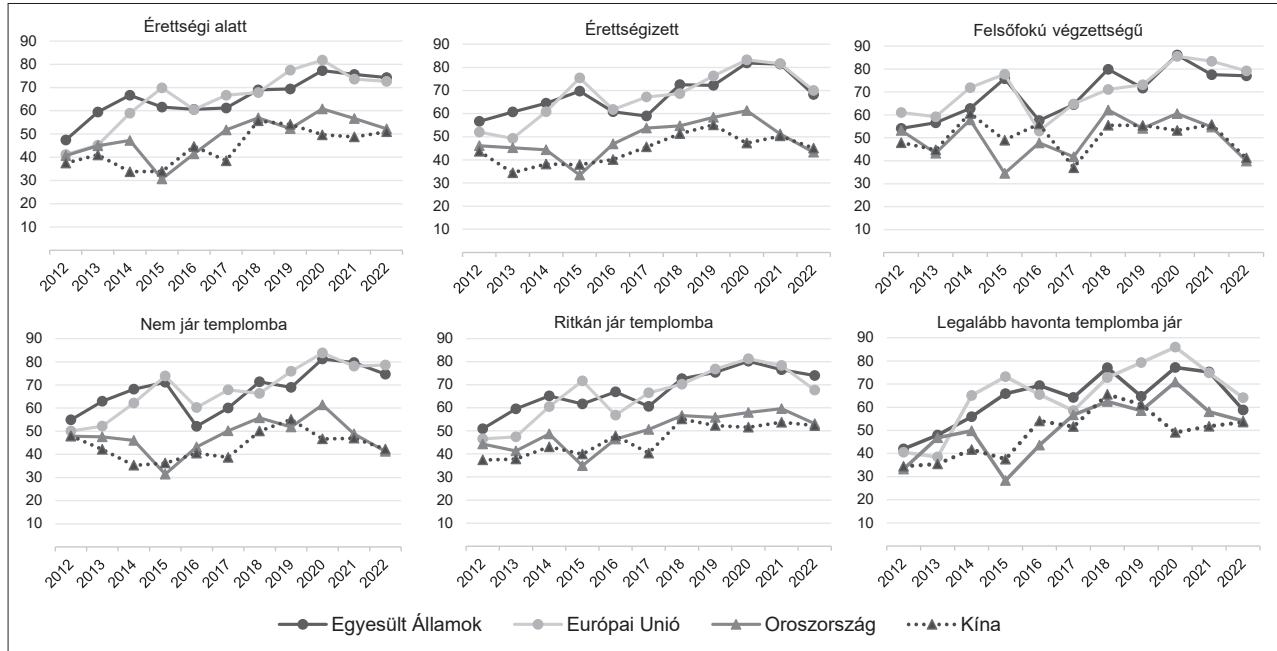
3. ábra. Az egyes nagyhatalmakkal kapcsolatban pozitív véleményen levők aránya Magyarországon, a különböző iskolázottsági csoportokban, 2012–2022 egyesített minta (%)



Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok 2012–2022, 12 adatfelvétel összevont mintája (N= 12118), saját számítások.

Az USA-ról és az EU-ról pozitívan vélekedők aránya az érettségénél alacsonyabb végzettséggel rendelkezők között, illetve a felsőfokú végzettségűek között lényegében nem változott 2020 és 2022 között, a középfokú végzettségűek között viszont csökkent (4. ábra). 2022 februárjában a felsőfokú végzettségűeknek mintegy 80%-a, a középfokú és az alacsonyabb végzettségűeknek

4. ábra. Adott nagyhatalomról pozitív véleménnyel rendelkezők aránya a magyar 18 év feletti népességben, iskolázottság és vallásosság szerint, 2012–2022 (az adott év januárjában) (%)



Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok 2012–2022, saját számítások.

pedig mintegy 70%-a volt pozitív véleménnyel az USA-ról és az EU-ról egyaránt. Az oroszok és a kínaiak megítélése esetében az iskolai grádiens fordított irányú, a felsőfokú végzettségűeknek és az érettségizetteknek csak mintegy 40%-a, az érettséginél alacsonyabb képzettségűek viszont mintegy 50%-a vélekedik pozitívan a keleti nagyhatalmakról.

Szembeötlő még egy másik dimenzió, a vallásosság szerepe a négy nagyhatalom megítélésében⁹. A rendszeresen templomba járók között 2022-re eltűntek a négy nagyhatalom megítélése közötti különbségek: egyaránt mintegy 60% gondolkodik pozitívan róluk. A templomba nem járók között ezzel szemben nagyon nagy a különbség: az EU-t és az USA-t pozitívan megítélők aránya 80% körüli, a Kína és Oroszország tekintetében pozitív véleménnyel rendelkezőké viszont alig 40%-os. Külön magyarázatot igényelne annak feltárása, hogy mi okozhatta az utóbbi néhány évben a vallásos emberek között a transzatlanti hatalmak megítélésének ekkora mértékű esését.

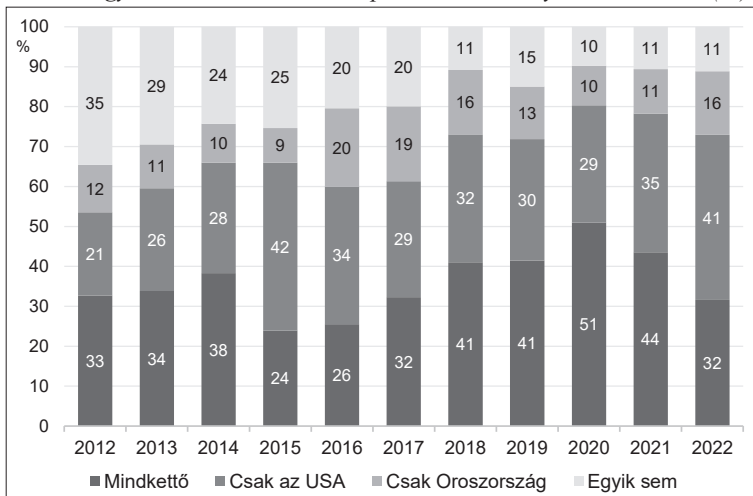
Két dolgra tippelhetünk: egyfelől a „hanyagolt nyugattal”, különösképpen pedig az Amerikában előtérbe kerülő, a strukturális rasszizmus ügyét, a szexuális kisebbségek emancipációját vagy éppen az eltörléskultúrát zászlóra tűző „progresszív” mozgalmakkal kapcsolatos hírek (és híresztelések) eléggé dominálni kezdték az Egyesült Államokról kialakult képet, amire érzékenyebben rezonálhattak a morális pánikra fogékonyabb, a megbomló erkölcsi renddel kapcsolatosan aggodalmaskodó, vallásosabb rétegek. Másfelől a kulturális háború és az eltörléskultúra abszurdításait napirenden tartották, és kifejezetten fel is erősítették azok a közvéleményt formáló tradicionalista-konzervatív erők, amelyek a fenti jelenségekben meglátták az erőforrást a maguk számára. Nem lehet persze azt sem kizárni, hogy ennek a törésvonalnak a megjelenésében éppen a nyugati világ értékrendjét aláásni szándékozó orosz propagandagépezetek is tevékeny részt vállaltak az imázsrombolásban (lásd Györi *et al.* 2015; Szicherle 2021).

A 2020-as évekre világossá vált, hogy az oroszok és az amerikaiak szembenállása Kelet-Európában is újraéledt, érdemes tehát megvizsgálni, hogy „hogyan áll ez a meccs” a magyar közvéleményben. Ezt kísérli meg bemutatni az 5. ábra.

Miközben 2012-ben és 2022-ben egyaránt a népesség egyharmada nyilatkozott pozitívan mindkét nagyhatalomról, addig azoknak az aránya, akik egyik nagyhatalomról sincsenek pozitív véleménnyel 35%-ról 11%-ra esett. Összességében a relatív nyertes az Egyesült Államok volt, hiszen az időszak során megkétszereződött azoknak az aránya, akik csak az USA-ról formáltak pozitív véleményt.

⁹ Pontosabban: az, hogy vallásosak-e és ha igen, milyen gyakran járnak templomba, istentiszteletre stb.

5. ábra. A magyar népesség megoszlása aszerint, hogy Oroszországról és az Egyesült Államokról van-e pozitív véleménnyel, 2012–2022 (%)

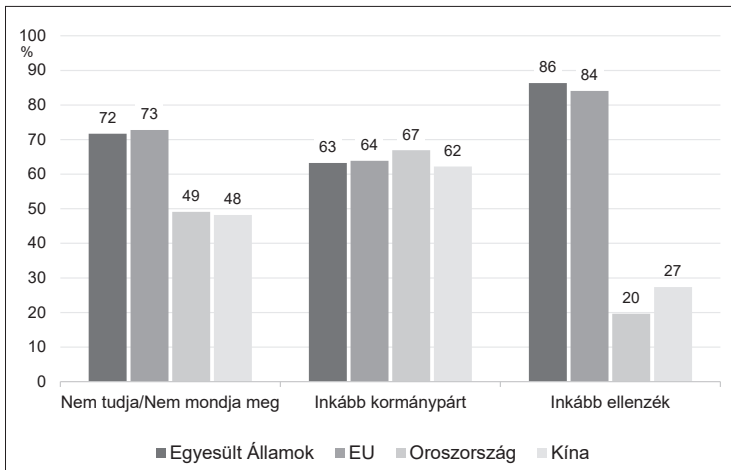


Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok, 2012–2022, egyenként 1000 fős mintán, saját számítások.

A belpolitikai dinamika különösen érdekes eredményeket mutat. 2022 februárjában, az Ukrajna megtámadása előtti napokban markáns eltérések voltak a kormánypárti és az ellenzéki szavazók között (6. ábra). Az inkább kormánypárti szavazók körében 62–67%-os volt azok aránya, akikben az EU, az USA, Kína és Oroszország pozitív reakciót váltott ki. Megjegyzendő: körükben az oroszokat még többen is említették, mint az amerikaiakat. Az ellenzékiek esetében ezzel szemben nagyon jelentős különbség látszik a transzatlanti erők relatíve magas, 80% körüli és a keleti hatalmak ennél lényegesen alacsonyabb (oroszok esetében 20, kínaiak esetében 27%-os) támogatottsága között. A pártpreferenciával nem rendelkezők vagy azt el nem árulók a két tömb között, de az ellenzéki szavazókhöz közelebb helyezkednek el a négy nagyhatalommal kapcsolatos attitűdjeik alapján.

A legérdekesebb megállapítás tehát az, hogy (legalábbis a háború előtt) a kormánypárti és az ellenzéki szavazók között határozott törésvonal látszott a Kelet–Nyugat dimenzióban. A kormánypárti szavazók körében megfigyelhető oroszbarátság markánsan hiányzott az ellenzéki szavazók között, miközben az ellenzéki szavazók nyugatossága erősebbnek látszott a kormánypártiakéhoz képest. Egy lehetséges magyarázat minderre, hogy a kormánypárti szavazók Kelet–Nyugat preferenciáira erősen hatott a kormánypártok elmúlt években folytatott intenzív, nagyon explicit kommunikációja. Nem zárhatjuk azonban azt sem ki, hogy a korábban nyugatosabb kormánypárti szavazók esetleges

6. ábra. Az egyes nagyhatalmakkal kapcsolatban pozitív véleményt formálók aránya az inkább a kormánypártokra szavazni szándékozók és az inkább az ellenzéki listára szavazni szándékozók körében, 2022 februárjában (%)



Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálat 2022. február (N=1012).

fluktuációját vagy lemorzsolódását olyan rétegek pótolták a szavazótáborban, amelyek korábban akár a szocialistákhoz, akár a Jobbik szavazótáborához kötődve egyébként is oroszbarátabbak voltak. Ezt azonban sajnos megfelelő adatok híján nem tudjuk kideríteni.

Tanulmányunkban már csak az a kérdés maradt megválaszolatlanul, hogy a lakossági preferenciákat hogyan változtatta meg az orosz–ukrán háború kitörése.

3.6. A preferenciák változása a háború után

Az Európai Bizottság által 2018. október–novemberben, illetve az Európai Parlament által 2022. április–májusban készítettett *Eurobarometer* vizsgálatok alapján az összes kelet-közép-európai országban jelentősen romlott Oroszország megítélése: egyedül Bulgáriában maradt meg az esés után is mintegy 50%-nál. Az összes többi országban maximum 20% volt pozitív véleményen, Litvániában, Lengyelországban és Csehországban viszont egyenesen 10% alá esett az Oroszországról inkább pozitívan vélekedők aránya (4. táblázat).

Kína megítélése is mindenütt romlott (bár éppen Magyarországon a legkevésbé). Valószínűsíthetjük, hogy mindez a háborútól és Oroszország megítélésének romlásától függetlenül történt, de pont Kína esetében nem tudjuk, mennyire játszott szerepet az imidzsromlásban az, hogy az egész világot korábban paralizáló koronavírus-járvány a kínai Vuhanból indult ki.

Az Egyesült Államok megítélése mentén kifejezetten polarizáltabb lett a kelet-közép-európai régió. Miközben jelentősen javult a három balti országban, Csehországban és Lengyelországban, addig számottevően romlott az USA megítélése Bulgáriában, Romániában, Szlovákiában, Horvátországban és Magyarországon.

4. táblázat. *A négy nagyhatalomról pozitív véleménnyel levők aránya néhány kelet-közép-európai országban, 2018-ban és 2022-ben (%)*

Országok	USA		EU*	Oroszország		Kína	
	2018	2022	2018	2018	2022	2018	2022
Lettország	53	66	82	41	19	46	39
Litvánia	74	81	92	42	5	50	25
Észtország	53	65	84	32	16	45	28
Lengyelország	79	90	85	29	9	42	23
Csehország	55	62	66	36	9	33	20
Szlovákia	48	35	76	62	20	44	33
Magyarország	68	50	72	43	17	44	38
Horvátország	67	53	86	64	13	63	37
Szlovénia	39	38	82	48	19	45	32
Románia	78	63	85	60	18	65	37
Bulgária	60	40	83	77	49	59	50

Forrás: Eurobarometer 90.2 (2018. október–november) és Eurobarometer 97.3 (2022. április–május)
Megjegyzés: 2022-ben az Eurobarometer tett fel ugyan kérdést az EU megítélésével kapcsolatban is, de a válaszopciók szerkezete nem összehasonlítható a 2018-as adatokéval, ezért azokat nem vettem figyelembe.

A TÁRKI 2022. februári Omnibusz vizsgálatának kérdezési periódusa éppen az Ukrajna ellen indított orosz invázió előtt zárult le (a kérdés február 14. és 21. között zajlott, a támadás pedig február 24-ével kezdődött). Érdekes ennek a vizsgálatnak az adatait annak az adatfelvételnek az adataival összevetni, amelynek a kérdezése 2022. július 20. és augusztus 2. között zajlott. Eszerint az Oroszországról pozitív véleménnyel levők aránya Magyarországon jelentősen, 47%-ról 26%-ra esett, azaz közel megfeleződött (5. táblázat). Ez az arány magasabb, mint amit az Eurobarometer 2022. tavaszi kérdezése mutatott (17%). Nem tudjuk, hogy ez az eltérés vajon annak köszönhető, hogy a TÁRKI Omnibuszban kétfokú ('szeretem' – 'nem szeretem') skálán kérdeztek, az Eurobarometerben viszont négyfokú skála szerepelt, vagy annak, hogy időközben elkezdett „visszanővekedni” az oroszok pozitív megítélése, amit nem zárhatunk ki, különösen annak fényében, amit a kormányzati kommunikáció hatékonyságáról fentebb megállapítottunk. A 2022. február és július közti esés azonban jelentős.

5. táblázat. *Adott nagyhatalomról pozitív véleménnyel rendelkezők aránya a magyar 18 év feletti népességben, 2022 februárjában és júliusában (%)*

	2022. február	2022. július
USA	73	65
EU	73	54
Oroszország	47	26
Kína	48	47

Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok 2022. február (N=1012) és július (N=1018).

Figyelemre méltó és meglepő ugyanakkor az is, hogy az USA-ról és az EU-ról pozitív véleménnyel rendelkezők aránya is jelentősen visszaesett (73–73%-ról az előbbi esetében 65, az utóbbi esetében pedig, 54%-ra). Kína ilyen értelemben vett támogatottsága lényegében változatlan szinten maradt.

Az Európai Unió támogatottsága Magyarországon bonyolult áttételeken keresztül alakul, amiben az ukrán válsággal kapcsolatos EU-mozgások nyilván csak kisebb részt számítanak – főleg akkor, amikor függőben levő EU-támogatásokról, a hosszabb ideje megrekedni látszó jogállamisági procedúráról és nagyszámú egyéb, az Európai Unióval kapcsolatban felmerülő tényezőről is szól a közpolitika.

Nézzük most meg azt, hogy vajon mely társadalmi csoportok véleménye változott Oroszország és USA magyarországi „népszerűségével” kapcsolatban (6. táblázat). Az esés az Egyesült Államok esetében többé-kevésbé egyformán minden társadalmi csoportban bekövetkezett, de valamivel nagyobb mértékű volt a falusiak, a 60 év felettiak, valamint a ritkán templomba járók között, mint más társadalmi csoportokban. Ami az oroszokról pozitív véleménnyel rendelkezők arányát illeti, ismét egy általános és elég drasztikus esést látunk, megint csak különösen a falusiak, továbbá a férfiak, az idősebbek, az alacsonyan iskolázottak, illetve a bármilyen gyakorisággal templomba járók körében.

Ami viszont kifejezetten meglepő, az az, hogy a háború augusztus elejéig tartó, több mint öt hónapja alatt éppen Budapesten volt a legkisebb az oroszok népszerűsége. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a településváltó mindig hordoz valamilyen összetételi hatást (azaz más társadalmi, demográfiai és egyéb háttértényezők is szerepet játszhatnak benne), aminek a mibenlétét ebből a vizsgálatból nem sikerült kideríteni. Itt nem részletezendő, többváltozós elemzések azt mutatják, hogy az oroszokkal (és egyébként a vizsgálatunkban szereplő más nagyhatalmakkal, illetve az ukránokkal) kapcsolatban megnyilvánuló attitűdök olyan kulturális elemeket tartalmazhatnak, amelyeket alaposan csak célzott vizsgálatokkal lehetne felderíteni. Úgy tűnik például, hogy az oroszokkal (és az ukránokkal, és a kínaiakkal) kapcsolatos attitűdök jórészt egymást magyarázzák, ugyanúgy, mint ahogy az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal kapcsolatos attitűdök is.

6. táblázat. *Az Egyesült Államokról és Oroszországról pozitív véleményt formálók arányának változása a főbb társadalmi-demográfiai jellemzők mentén Magyarországon, 2022. február és július (%)*

Változók	USA		Oroszország	
	február	július	február	július
<i>A kérdezett neme</i>				
Férfi	70	65	51	26
Nő	75	66	45	26
<i>Életkora</i>				
18–39 éves	71	66	42	26
40–59 éves	74	69	45	25
60–x éves	73	60	56	26
<i>Iskolai végzettség</i>				
Érettségi alatt	74	66	52	26
Érettségi	68	60	43	26
Felsőfokú	77	74	40	24
<i>Településtípus</i>				
Budapest	62	54	46	39
Város	71	67	44	23
Község	82	69	54	22
<i>Templomba járási gyakoriság</i>				
Soha	75	70	41	22
Ritkán	74	62	53	30
Legalább kéthavonta	59	59	54	26
<i>Teljes minta</i>	73	65	47	26
Esetszám, N	1012	1012	1018	1018

Forrás: TÁRKI Omnibusz vizsgálatok 2022. február (N=1012) és 2022. július (N=1018).

Ebben is valamifajta országon belüli kelet–nyugati orientáció mentén megjelenő törésvonal nyilvánul meg. Mindez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy a háború és magának az agresszornak a viselkedése ne járna negatív következményekkel az ő megítélésükre. Dehogynem, mint láttuk, elég jelentősen. Van azonban ezeknek az attitűdöknek a meghatározódásában egy olyan kulturális dimenzió, ami további vizsgálatokat igényel.

4. Összegzés

A magyar társadalomnak az Egyesült Államok és az Európai Unió, valamint Oroszország és Kína iránti attitűdjének elemzéséhez viszonylag kevés hosszabb távú idősorra tudunk támaszkodni, alapvetően azért, mert vizsgált kérdésünk csak az utóbbi években élesedett ki a magyar lakosság számára. Részben a világtrend átalakulása miatt, részben pedig a magyar politika elmúlt három kor-

mányzati ciklusában bekövetkezett irányváltás miatt. A magyar lakosság Kelet–Nyugat attitűdszerkezete alapvetően nyugatbarát: összességében az Európai Uniónak és az Egyesült Államoknak is magasabb a támogatottsága, mint Kínának vagy Oroszországnak. Az EU és az USA iránt pozitív véleménnyel levők aránya korábban abban a periódusban is növekedett, amikor a magyar belpolitikában felerősödött a nyugatellenes retorika, s a magyar politikai elit egy része (főleg, de nem csak a kormánypárti oldalról) számos alkalmat kihasznál arra, hogy a nyugatos transzatlanti elköteleződést azáltal ássa alá, hogy a szabadság jellemzőit szabadosságként állítja be, és mintegy ránk váró veszélyként interpretálja ezeket. Az utóbbi években azonban – különböző okokból – mind a két transzatlanti szereplő, mind a két keleti entitás támogatottsága lecsökkent. A legnagyobb mértékben az Oroszországra pozitívan tekintők aránya esett (a TÁRKI adatai szerint a magyar lakosság 17%-a tartozik ebbe a csoportba), de a csökkenés az Egyesült Államokra és Kínára nézvést is számottevő volt.

A háború előtt készült kutatási adatok szerint a magyar attitűdklimában volt egy erős politikai törés: a kormánypárti szavazók körében lényegesen nagyobb arányban voltak jelen az „oroszbarát” attitűdök, mint a népesség többi részében. Még mindig keveset tudunk azonban arról, hogy a háború következtében hogyan változhatott a belpolitikai törésvonalak szerkezete. Hagyományos társadalmi-gazdasági dimenziók alapján nem nagyon lehet beazonosítani a „keletes” és a „nyugatos” társadalmi csoportokat – a tisztázáshoz nyilván összetettebb, többgenerációs és kulturális tényezőket is tekintetbe vevő elemzésekre lenne szükség. Nagy szükség lenne erre: Kompország mozgásban van megint.

Irodalom

- 24.hu (2007): Orbán: az olaj keletről jön, de a szabadság nyugatról. 24.hu, 2007. márc. 30., https://24.hu/belfold/2007/03/30/orban_olaj_keletrol_jon/
- Berglund, S. – G. Karasimeonov (2019): In the EU and Nato but close to Russia – Postcrimea attitudes in Bulgaria and Hungary. Polish Political Science Review, Vol. 7, No. 2., 1–18. p.
- Fölsz, A. – G. Tóka (2006): Determinants of support for EU-membership in Hungary. In: Roshrschneider, R – S. Whitefield (eds.): Public opinion, party competition, and the European Union in Post-Communist Europe. New York: Palgrave MacMillan, 145–164. p.
- Göncz, B. – Gy. Lengyel (2021): Europhile public vs. Eurosceptic governing elite in Hungary? Intereconomics, 2021/2., 86–90. p., DOI: 10.1007/s10272-021-0959-8.
- Györi, L. – B. Hunyadi – A. Juhász –P. Krekó (2015): Domestic political context since 1989: Hungary, Russia, Ukraine. In: Kucharczyk, J. – G. Mesežnikov (eds.): Diverging voices, converging policies: The Visegrad States’ reactions to the Russia-Ukraine conflict. Warsaw: Heinrich-Böll-Stiftung, 52–67. p.
- HVG (2020): Medián: Rekordon a magyar EU-tagság támogatottsága. Hvg.hu, 2020. dec. 8., https://hvg.hu/itthon/20201209_median_rekordon_eu_tagsag_tamogatottsag

- Karácsony G. (2004): Az EU-csatlakozás támogatottságának meghatározói Magyarországon. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2004. Budapest: TÁRKI, 456–470. p.
- Kolosi T. – Hudácskó Sz. (2020): Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2020. Budapest: TÁRKI, 453–461. p.
- Kornai J. (1993): Transzformációs visszaesés. Egy általános jelenség vizsgálata a magyar fejlődés példáján. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 7–8. sz., 569–599. p.
- Kornai J. (2014): Példaképünk: Kína? In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2014. Budapest: TÁRKI, 603–616. p.
- Kornai J. (2019): Frankenstein erkölcsi felelőssége. *Élet és Irodalom*, 2019. júl. 19.
- Köves A. (2003): A KGST kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. (2003. július–augusztus) 635–653. p.
- Krekó P. (2018): Oroszország a magyar közvéleményben. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2018. Budapest: TÁRKI, 382–396. p.
- Matura T. (2012): A magyar–kínai kapcsolatok elmúlt két éve. *Külgügyi Szemle*, 11. évf. 2. sz., 9–23. p.
- Medián (2003): Csökkenőben az Amerika iránti rokonszenv. *Medián*, 2003. ápr. 07. (Hann Endre közlése).
- Medián (2007a): Már nincsenek a spájzban? A közvélemény a magyar–oroszl kapcsolatokról. *Medián*, 2007. ápr. 4. (Hann Endre közlése).
- Medián (2007b): Trónfosztás. A magyarok kedvenc országai. *Medián*, 2007. dec. 11. (Hann Endre közlése).
- Milo, D. (2021): The image of Russia in Central and Eastern Europe and the Western Balkans. Russia: Mighty Slavic brother or hungry bear next-door? *Globsec*, <https://www.globsec.org/publications/image-of-russia-mighty-slavic-brother-or-hungry-bear-nextdoor/>
- Origo (2005): Gyurcsány: Nincs okunk menekülni a nemzeti valutától. *Origo*, 2005. okt. 01., <https://www.origo.hu/itthon/20051001gyurcsany.html>
- PRC – Pew Research Center (2019): European public opinion three decades after the fall of communism. Report. Pew Research Center, Oct. 2019.
- Stokes, B. – R. Wike – J. Poushter (2016): Europeans face the world divided: Many question national influence and obligations to allies, but share desire for greater EU role in global affairs. Report. Pew Research Center, June 13, 2016.
- Szicherle P. (2022): Hogyan látja Magyarországot az Egyesült Államokat? Budapest: Political Capital – Amerikai Egyesült Államok Nagykövetsége.
- Turcsányi, R. Q. – M. Šimalčík – K. Kironská – R. Sedláková *et al.* (2020): European public opinion on China in the age of COVID-19 Differences and common ground across the continent. *Sinophore Borderlands Europe Survey*. Olomouc, CZ and Bratislava, SK: Palacky University and Central European Institute of Asian Studies, <https://www.ifri.org/en/publications/publications-ifri/european-public-opinion-china-age-covid-19-differences-and-common>

